
Ljubljana prebujena? Nakupovalni centri in urbana oprema

Author(s): Ivan STANIČ

Source: *Urbani Izziv*, Vol. 9, No. 1, Infrastruktura / Infrastructure (junij 1998), pp. 89-97

Published by: Urbanistični inštitut Republike Slovenije

Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/44180650>

Accessed: 24-02-2025 21:16 UTC

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <https://about.jstor.org/terms>

This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

JSTOR

Urbanistični inštitut Republike Slovenije is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Urbani Izziv*

Urbani prostor ne more biti razumljen ali razložen kot slika: popolnoma opredeljen in nepremičen. Urbani prizori so nedoločeni, v sebi skrivajo brezštevilne druge prizore in trenutke, ki se neustavljivo spreminjajo in zopet spreminjajo ter vsebujejo medsebojne odnose, ki ne dovoljujejo linearne analize. Le-te so last človeka. Projektiranju se tako odvzame nedvoumni politični značaj.

Prej opisani ideološki procesi so v korenu tehnokratsko-formalističnih pristopov, s katerimi večina arhitektov in urbanistov pristopa k mestu in urbanemu fenomenu. Tak pristop je del širšega okvira dejanj in razmišljanj za poenostavljanje mesta v preprosto obvladljivi objekt, kjer ni družbenih konfliktov in kjer so interesi vladajočega razreda praviloma zakriti v tehničnih odgovorih.

Takoj postane razvidno, da pri "reševanju" mestnih problemov z uporabo povsem formalnih posegov, brez vračanja k drugim disciplinam znanja ter brez udeležbe javnosti, arhitekti in urbanisti v resnici zavračajo mesto kot tako. Tako početje pomeni, da so meščanom odvzete možnosti vpliva na lasten prostor ter učenja v postopku.

Najpogosteje oblikovana misel iz ideoloških operacij proizvodnje urbanega prostora je, da "razvoju ni mogoče uiti" in je zaradi tega včasih treba žrtvovati posameznike. Ideja o nujnem razvoju, ki je celo zaželen (ne glede na vse), je del kompleksnega okvira misli, sorodne pozitivizmu in nazadnje načinom perpetuacije kapitalizma. "Razvoj" je navadno podoba, ki jo vladajoči razred uporablja, da bi opravičil svoja dejanja, ki jih sicer moralno ali etično ni mogoče zagovarjati. Ko arhitekti in urbanisti sprejmejo idejo "razvoja" ne glede na učinke v odnosih znotraj mesta, kažejo slabo razumevanje urbanih gospodarskih in političnih vprašanj.

Ena od posledic takega odnosa je neverjetna zagnanost, s katero arhitekti navadno sprejmejo ide-

je o prenovi ali rehabilitaciji "degradiranih" zgodovinskih urbanih središč ne glede na prihodnje družbene posledice. Pri večini takih dejanj gre za usmeritve mestnih uprav k "gentrifikaciji" posameznih mestnih predelov. "Estetski nadzor" v mestu tudi kaže na popolno odtujenost od gospodarske stvarnosti, kjer se zapletena vprašanja rešuje s povsem formalističnimi rešitvami, zopet ob zavračanju družbenih konfliktov znotraj mesta (z estetskim orkestriranjem ali tudi zavračanjem želja (sloga) posameznikov). Arhitektom so take ideje zanimive – vzore je mogoče najti v zgodovini arhitekture -, čeprav so bile operacije npr. Haussmannov Pariz ali Pombalova Lizbona, dejanja obsežnega družbenega "čiščenja" družbeno problematičnih območij v središčih omenjenih mest.

Zaključek

Pri iskanju trdnih osnov za projektantsko delo bi torej morali poznati precej drugih disciplin, kajti le tako lahko arhitekti in urbanisti raziskujejo, razumejo in ustvarjajo urbani fenomen.

Arhitekt je lahko v vrhu dejavnosti, povezanih z načrtovanjem urbanega prostora, le v neki nesvarni hierarhiji znanja. Doseči bi morali resnične horizontalne odnose do drugih disciplin ali znanosti: sociologije, ekonomije, geografije, filozofije idr. Te nikakor ne predstavljajo specialnih pomožnih vlog za "velikega arhitekta", prav nasprotno. Mikrospecializaciji se je treba izogibati. Udeležba javnosti je nujna, vendar nemogoča brez podpore voljne uprave.

Iskanje demokratizacije v arhitekturni dejavnosti bi moralo biti del širše strategije demokratizacije družbe; mogoče celo popolnoma drugačnega pristopa k urbanemu življenju.

Roberto Carlos Rocco de Campos Perreira, arhitekt, Univerza Sao Paolo, Brazilija

Ivan STANIČ

Ljubljana prebujena? Nakupovalni centri in urbana oprema

1. Uvod

Prvi pogoj, da bi mesto lahko delovalo kot aktiven dejavnik znotraj urbane regije, ki jo generira, je, da ima mesto vizijo razvoja, s katero soglaša prebivalstvo, kar zadeva npr. izboljšanje okolja in dostopnosti, izboljšanje in popestritev terciarnih uslug ter promocijo in upravljanje mesta. Tako vizijo lahko mesto uresniči le ob učinkoviti razdelitvi funkcij med nosilce upravljanja ter pravilni zastopanosti vseh segmentov javnosti v procesu odločanja. To so predvsem predstavniki poslovne skupnosti in predstavniki mestne uprave. Legitimnost okrepi tudi sodelovanje drugih interesnih in profesionalnih skupin, še najbolj pa slišnost glasu lokalnega prebivalstva.

Smisel razvoja v okviru gradnje mest, je spreminjanje rabe nekoga prostora (zemljišča), tako da je mogoče v njem proizvesti novo bivalno okolje ali izboljšati obstoječe. Nepomembno je, ali se kot 'razvojniki' pojavlja zasebni ali javni kapital – načela so enaka, kajti za oba velja, da je v postopku potrebno pridobiti zemljišča (osnovna surovina), zagotoviti gradbeni material, se povezati na infrastrukturalna omrežja, plačati delo, zagotoviti finančna sredstva in k sodelovanju pritegniti predvsem kakovostne strokovnjake. Uspeh razvoja se meri v finančnem, es-

tetskem, družbenem ali emotivnem okviru, neuspeh pa je, če se dolgoročno razvoj občuti kot nepotreben (nezaželen) tujek v prostoru, ki 'znano' nadomešča z samoreferenčnim 'neznanim'.

V skladu s usmeritvami urejanja urbanih naselbin, ki so zapisane v večini dokumentov Evropske unije in prav tako najvišjih mednarodnih političnih forumov, so urbane naselbine opredeljene kot razvojna središča in torišča v prihodnost zazrtih dejavnosti. Nadaljnji in pospešeni procesi urbanizacije in tehnološke inovacije v vseh gospodarskih sektorjih postavljajo globalni skupnosti nove izzive. Na lokalni ravni je globalna spreminjanja mogoče opazovati skozi nadaljnje procese urbanizacije, spremenjeno poselitev podeželja, socialna in ekonomska prestrukturiranja ipd. Skratka, za racionalno izrabo prostora in zagotavljanje kar največje kakovosti naravnega in bivalnega okolja je potrebno oblikovati ustrezne administrativne in planerske mehanizme. Obenem je nujno obstoječe zakonske možnosti ali okrepiti ali prilagoditi spremenjenim gospodarskim in tehnološkim predpostavkam razvoja. Le tako bo mogoče vplivati na prostorsko in planersko stvarnost ter doseči dolgoročno zadovoljivo kakovost bivalnega okolja.

No, tudi v Ljubljani se premika!

2. Nakupovalna središča

V sodelovanju z Evropsko akademijo za urbano okolje iz Berlina je oddelku za urbanizem in okolje Mestne uprave v Ljubljani (g. Marjan Bežan in g. Tomaž Souvan) uspelo med 8. in 9. majem 1998 v hotelu Avstrotel v Ljubljani organizirati in izvesti planersko delavnico z aktualno in zanimivo temo nakupovalnih središč. V Ljubljani se namreč obeta obkrožitev mesta z tovrstnimi središči (nekaj jih je že zgrajenih in delujočih, še nekaj pa jih bo k nam zanesla bližnja prihodnost). Vabljeni so bili stro-

kovnjaki iz različnih evropskih držav – večinoma iz Nemčije in držav srednje in vzhodne Evrope –, predstavniki državnih in deželnih ministrstev, mestnih uprav ter raziskovalnih in razvojnih institucij.

Teme so bile:

- Prodaja na drobno v Evropi – smeri razvoja
- Razmere v srednje- in vzhodnoevropskih mestih
- Pristopi v regionalnem planiranju glede na usmerjanja razvoja velikih porabnikov z vidika zemljišč
- Pristopi v urbanističnem načrtovanju in strategije za središča glede na usmerjanja razvoja velikih porabnikov iz vidika zemljišč

Dieter Bullinger, ki je zastopal podjetje ECE Projektmanagement iz Hamburga (edini predstavnik investitorjev ali upravljavcev nakupovalnih središč), je v nevezanem pogovoru o tem, kako sodelujejo z mestnimi upravami, ki usklajujejo načrtovanje razvoja nekega mesta (podjetje se namreč ukvarja z organizacijo izvedbe in upravljanja velikih nakupovalnih središč v Nemčiji), izjavil, da je njim pravzaprav vseeno, če ima mestna uprava razvojno vizijo ali je nima, da jih konec koncev ne zanima, kje bo lokacija nakupovalnega središča oziroma da je pomembno le, da **bo** – na mestnem obrobju ali prav v središču zgodovinskega jedra. Ljubljana na primer, ko bo slovenski avtocestni križ dokončan, bo imela v enourni dostopnosti razdalji približno 1.500.000 potencialnih motoriziranih potrošnikov. Torej, kjer koli v Ljubljani, na lokacijah enostavne dostopnosti do avtocestnega križa, so potencialne lokacije takih sodobnih nakupovalnih središč, če bodo investitorji pač ugotovili zadovoljiv delež potencialnih kupcev in ustrezen dobiček.

Mestne in regionalne uprave ostalih evropskih mest se na take naložbene namere odzivajo različno.

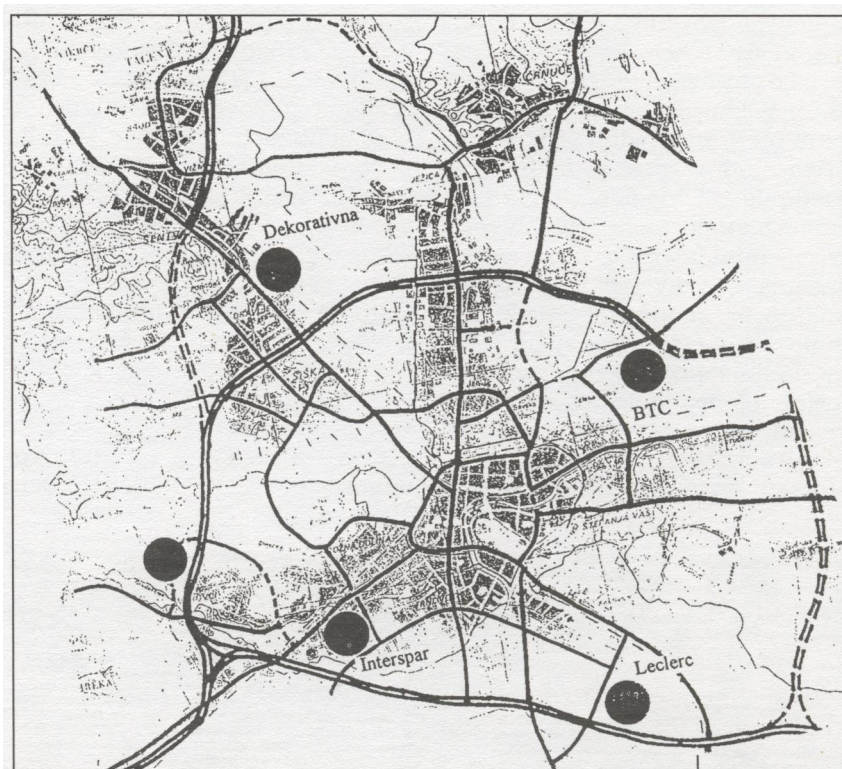
Avstrijska izkušnja je še najbolj omejevalna. Brigitte Jilke, vodja urbanističnega oddelka dunajske mestne uprave, in Heinz Rosman iz graške uprave sta predstavila precej tog in omejujoč sistem varovanja mestnih središč pred izgubo potrošnikov. Le-ti bi najraje nakupovali kje drugje, kjer ni težav s parkiranjem oziroma so različni izdelki v istem ogrevalnem ali hlajenem prostoru (pač odvisno od letnega časa) in celo pod isto streho. Primer Gradca je zanimiv tudi za večja slovenska mesta, naselbinska struktura avstrijske Štajerske je primerljiva s slovensko (razpršena gradnja, veliko število zelo malih lokalnih središč, pomanjkljiva opremljenost z lokali za dnevno oskrbo, sorazmerno dobra prometna dostopnost idr.). Regionalni plan dežele Štajerske razlikuje tri tipe nakupovalnih središč: I. s prehrambenimi izdelki, II. z drugimi artikli, kjer ne prodajajo hrane, in III. specializirane trgovine, ki potrebujejo večje površine (npr. pohištvo, avtomobili, gradbeni material idr.). Lokalnim skupnostim regionalni plan predpisuje velikost nakupovalnih središč oziroma kumulativno nakupovalnih površin. Lokali tipa I. so lahko umeščeni le v naselbinskih središčih, središča osrednjih naselij pa imajo prednost pri umeščanju čezregionalnih trgovinskih središč in javnih funkcij. Skratka, prednost pri razvoju imajo lokalna središča, vsaka iniciativa, ki bi obstoječim trgovinskim kapacitetam "odžrla" potencialne potrošnike, pa je skrbno prehtana. K takemu ravnanju jih silijo tudi državni zakoni (marec 1998), kjer med ostalim piše, da morajo biti posamezne lokacije plansko namenjene ekskluzivni komercialni rabi in da komplekse z prodajnimi površinami, ki presegajo 800m², lahko zgradijo le, če s svojo prisotnostjo ne bodo ogrozili obstoječih lokalov dnevne oskrbe in javnih funkcij ter ne bi negativno vplivali na zaposlitev v gravitacijskem območju. Osrednji deli naselij so izvzeti iz takih zakonskih določil. Tam se srečujejo z drugimi omejitvenimi dejavniki, npr. kulturno dediščino, ceno

zemljišč, prometno dostopnostjo, parkirnimi zmogljivostmi ipd. Na Dunaju, ki je vsekakor precej večje mesto z večjo gravitacijsko atrakcijo, se soočajo s problemi, povzročeni v južnem delu mesta oziroma tam zgrajenim večjim številom velikih nakupovalnih središč. Podobno kakor v Ljubljani, kjer je uspeh podjetja BTC vplival na uvedbo še ene avtobusne linije javnega potniškega prometa (17), ali obrtne cone v Trzinu in sosedno razširitve regionalne ceste v štiripasovnico, tudi na Dunaju razmišljajo o investicijah v javno infrastrukturo. Vendar na Dunaju, v sodelovanju z mestno gospodarsko zbornico, sočasno izvajajo politiko rehabilitacije mestnega središča oziroma podsredišč z novimi investicijami v nove programe ...

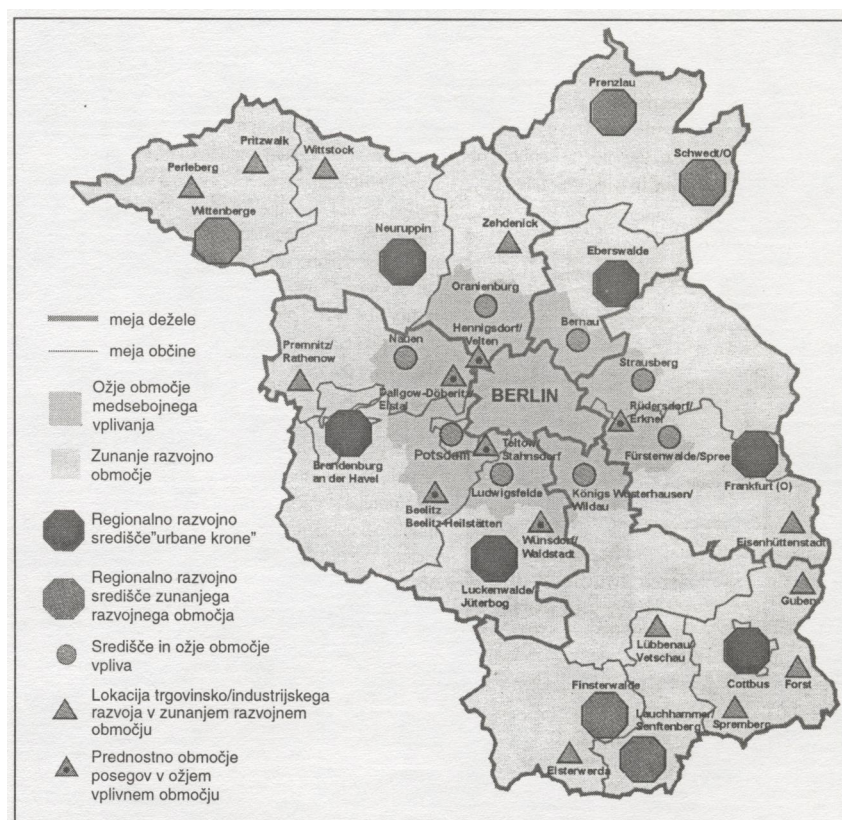
Joachim Mlynkiewicz iz Berlina je predstavil razvoj zunajmestnih nakupovalnih središč v Evropi ter primerjavo regulacijskih elementov v zahodnoevropskih državah (npr. prosta izbira lokacij, iskanje ravnotežja med naložbami v mestnih središčih in na periferiji, dajanje prednosti lokacijam v mestnih središčih, izboljšanje razmer za poslovne dejavnosti v mestnih središčih) in količine novograjnih prodajnih površin.

Izredno zanimiv in poučen je bil nastop Wilhelma Schultea iz Berlina, ki je predstavil skupni program prostorskega razvoja mesta Berlin in dežele Brandenburg. Kakor koli nemogoče se sliši, tam jim uspeva izvajati regionalni plan razvoja.

Primeri iz vzhodne Evrope so prav tako zanimivi (Bratislava, Budimpešta, Praga, Sofija, Varšava, Zagreb). Predvsem zato, ker na precej bolj neposreden način predstavljajo problematiko lakote po investicijah, značilne za vsa večja mesta v državah v tranziciji. Razmere niso povsem drugačne od tistih v mestih zahodne Evrope, so pa vsekakor bolj prozorne, namreč v večini držav vzhodne Evrope zakonska regulativa še caplja za gospodarskimi trendi in je naložbeno izsiljevanje precej manj zapleteno,

Slika 1: Nakupovalna središča v Ljubljani (vir: Souwan, T.: *Implications of Out-of-Town Commercial Centres for Urban Structure*, EA.U.E Symposium, Ljubljana, str. 3)

Slika 2: Prostorski koncept decentralizirane koncentracije v skupnem razvojnem programu mesta Berlin in dežele Brandenburg (vir: *Gemeinsame Landesplanung Berlin-Brandenburg*, 1998, str. 8)

lakota po izdelkih široke potrošnje, ki vse te naložbe poganja, pa čedalje močnejša. Praška izkušnja je (pogojno) zanimiva, namreč, proti pretirani gradnji velikih nakupovalnih središč so se borili z zastarelo zakonodajo, dolgimi in zahtevnimi postopki pridobivanja dovoljenj in lastniško nedorečeno zakonodajo ... V tem času so izboljšali prometno infrastrukturo in pripravili nov urbanistični plan mesta, ki je prilagojen novim razmeram na nepremičninskem trgu. Jeseni bo, po predvidevanjih, ta plan tudi sprejet. O znanih prostorskih razmerah v Ljubljani sta

spregovorila Tomaž Souvan z oddelka za urbanizem Mestne občine Ljubljana, ki je opozoril na nezadržno rast površin, namenjenih prodaji na drobno, ter načrtovanih petih nakupovalnih središč v Ljubljani, in mag. Vladimir Braco Mušič, ki je poudaril pomanjkljivo reševanje drugih mestnih problemov – eksistenčnih problemov potencialnih potrošnikov, tj. uporabnikov teh središč.

Francoski Leclerc je na Rudniku v Ljubljani že zakopal lopato, kaj

bo hidrostatični pritisk Barja izvrigel, pa bomo videli kmalu.

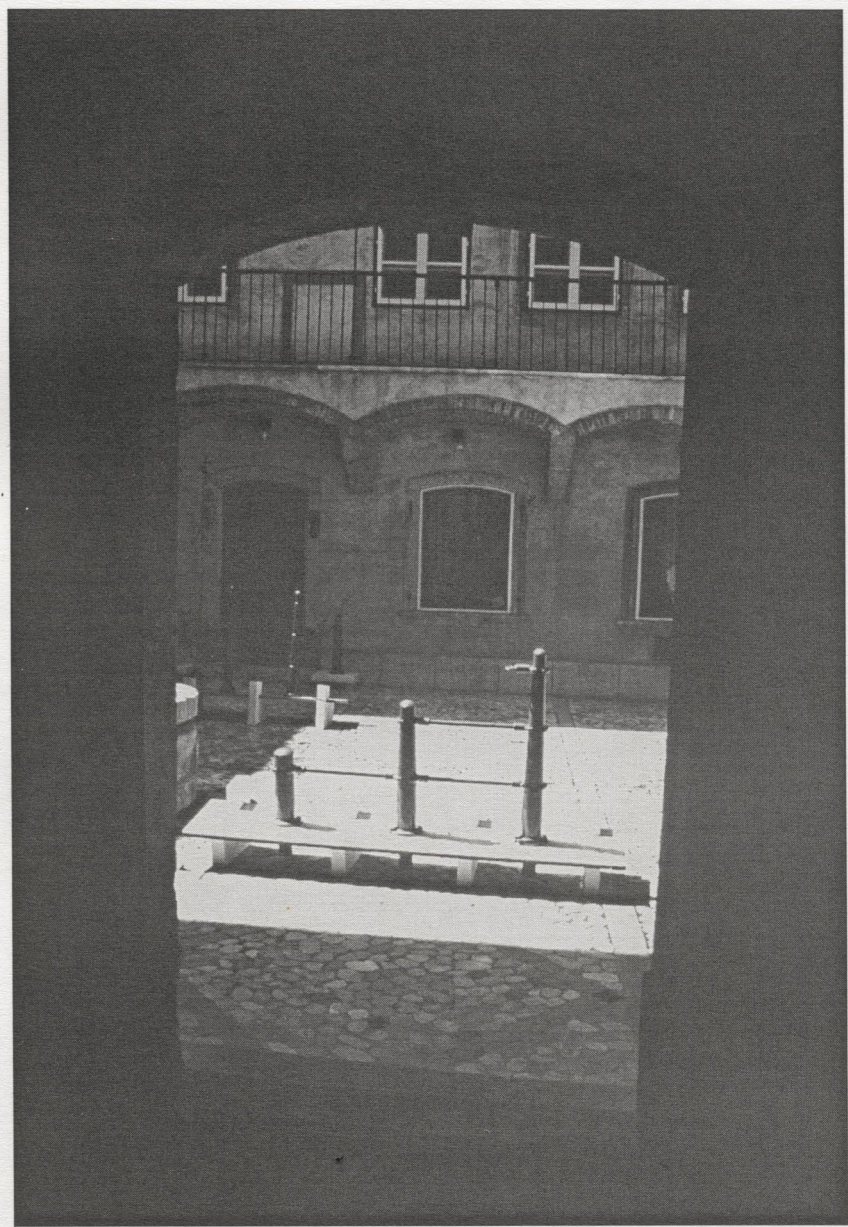
3. Urbana oprema

V četrtek, 4. junija je na ljubljanskem magistratu sledila razstava urbane opreme v Ljubljani, ki so jo pripravile strokovne službe mestne uprave MOL. Razstava je sledila pripravi osnutka Odloka o območjih za pešce (Oddelek za gospodarske javne službe in promet, v nadaljevanju OGJSP), ki bo izboljšal sedanje stanje ter omogočil pešcem nemoteno uporabo določenih mestnih površin. Eno od restriktivnih dejanj bo tudi uporaba novih cvetličnih korit in varovalnih nepremičnih stebričkov.

Kakor je Boris Jagodič z OGJSP zapisal "...naselbine in mesta je bilo treba obdati z okopi in obzidji. Sčasoma so ta postajala nepotrebna, oblikovale so se avenije, trgi in parki; s čimer je bilo prebivalcem omogočeno svobodno gibanje, sprostile so se komunikacije v zunajmestni prostor. Danes prebivalce ogroža notranji sovražnik – avto. Njegovo nasilno gibanje po mestu, tudi po površinah, ki niso namenjene motornemu prometu, нареkuje postavitve novodobnih okopov – obzidij."

Ta obzidja so seveda selektivna, določene oblike gibanja dovoljujejo, določenih pa ne. V vsakem primeru jih akterji takega ali drugačnega gibanja morajo opaziti, in ker so sorazmerno dragi, jih je potrebno skrbno oblikovati ter izdelati, tako da onemogočajo vandalska dejanja oziroma lahko dočakajo visoko starost.

Na razstavi sta bila prikazana dva elementa fizičnih zapor – šesterkotno cvetlično korito (izdelal arhitekt Črtomir Mihelj s Fakultete za arhitekturo) in varovalni nepremični stebriček (izdelal Iztok Čeh pod mentorskim vodstvom prof. Vladimira Pezdircsa s Fakultete za likovno umetnost, oddelek za oblikovanje). Poleg novih ele-

Slika 3: Prototip novega ljubljanskega nepremičnega varovalnega količka

mentov so bili razstavljeni tudi količki iz drugih evropskih mest, pa tudi količki, ki so že v uporabi v Ljubljani.

No, tudi elementi fizičnega prostorskega omejevanja so nekakšen (dober?) začetek!

4. Revitalizacija mestnih središč in sekundarnih središč

Mestna središča opravljajo organsko mešanico funkcij. Med ostalim delujejo kot nakupovalna središča, umetniška, kulturna in zabavišna središča, poslovna središča, križišča prometnih poti. Čedalje več je tudi stanovanjskega povpraševanja ter obiskov v mesta zaradi zadovoljevanja drugih potreb, tudi zdravstvenih in izobraževalnih. Čeprav je razseljevanje občutno spremenilo dejavnostne razporeditve v mestih (zaradi preseljevanja v manjše kraje ali okolico in dekoncentracije ponudbe delovnih mest) je v prihodnje pričakovati spremenjeni trend tj. vračanje stanovalcev v mestna središča. Trend razseljevanja je bil posledica povečane individualne mobilnosti, premika k proizvodnim terciarnim dejavnostim ter sosednih sprememb v zaposlitveni strukturi. Čedalje večja ponudba drobnoprodajne dejavnosti, rekreacijskih dejavnosti in zabavišnih programov v okolici mest (ali njihovem obrobju), na lokacijah dosegljive prometne dostopnosti oziroma lokacije 'neomejene' rasti po nižjih cenah, prav tako siromašijo središča. Torej, osnovni motiv naložb za nove dejavnosti je pričakovana rast donosov, nikakor pa to niso altruistični motivi blaginje širše skupnosti. Ravno varovanje "donosov" širše skupnosti, torej vseh prebivalcev mesta, pa je naloga mesta-podjetnika oziroma izvoljenih predstavnikov prebivalcev mesta, ki naj bi zagotavljali tako rast donosov vseh volivcev – tudi opozicijskih!

4.1 Kaj so naredili Britanci?

Na podjetniško iniciativo, ki je v fizični svet prenesla politiko neokonzervativne vlade ga. Margaret Thatcher (v 80. letih), se je odzvalo Ministrstvo za okolje Združenega kraljevstva z navodili za rehabilitacijo mest (Vital and Viable ..., 1994). Ugotovili so, da mesta le ni mogoče povsem prepustiti volji kapitala oziroma specificiranim časom donosa, splošno priznanim v svetu graditeljev, temveč da je kratkoročne donose možno dosegati tudi ob posvečanju pozornosti dolgoročno naravnanim spremembam v grajenem okolju, ki so v interesu vseh prebivalcev mesta. Kot osnovne vrednote urbanega bivanja so predlagali le dve in sicer:

- **vitalnost**, ki se kaže v številu ljudi, prisotnih v posameznih prostorih mestnega središča ob različnih urah, in
- **privlačnost** (uresničljivost), ki se kaže v zmožnostih središča privabljati naložbe ne le za vzdrževanje grajenega tkiva, temveč tudi za izboljšave in času primerne spremembe.

Oboje je posledica naložbene zanimivosti mestnih središč, katere povečujejo dostopnost (individualni promet, javni promet, dostavni režimi, kolesarske poti, peš dostopi in dostopnost za posebne skupine), javne dobrine (splošno

dostopni, varni prostori z izrazito identiteto) in atraktivnost (fizična in programska za stanovanjske, drobnoprodajne, poslovne, kulturne in zabavišne ter za druge terciarne dejavnosti).

Kot nujne dejavnosti, katere bi mestna uprava morala izvajati oziroma bi pospešile vitalnost in privlačnost mest, pa ministrstvo priporoča:

- a) **izdelavo strategij razvoja mestnih središč** (npr. oblikovanje vhodov v središča, zagotovitev površin za stacionarni promet, pospeševanje rabe javnega potniškega prometa, mikrourbanistično opremljanje javnih površin, varovanje osrednjih atrakcij pred degradacijo ali vandalizacijo in pospeševanje raznolikosti; Vital and Viable ..., str. 151;
- b) **podjetniško vodenje mestnih središč** (npr. oblikovanje akcijskih programov, ustanavljanje upravljaljskih skupin, skrb za kontinuirani dotok kapitala in mrežno sodelovanje z vsemi zainteresiranimi; prav tam, str. 153;
- c) **pozitivno planiranje** (npr. identifikacija in varovanje ključnih lokacij razvoja, spremenjeno načrtovanje – predvsem poenostavljena izdelava prostorskih dokumentov, obve-

Slika 4: Detajl novega ljubljanskega cvetličnega korita

zen odkup zemljišč za dejavnosti javne rabe, reinvestiranje virov iz razvoja za nove projekte skozi razvojne truste – tudi v javno-zasebnih partnerstvih idr; prav tam, str. 153.

4.2 Revitalizacija mest

V skladu s trendi urejanja urbanih naselbin, ki so zapisani v večini dokumentov Evropske unije in prav tako najvišjih mednarodnih forumov, so urbane naselbine opredeljene kot razvojna središča in torišča v prihodnost zazrtih dejavnosti. Procesi urbanizacije in tehnoloških inovacij v predvsem primarnih dejavnostih, kakor tudi porast standarda ali nezmožnost hitrega reševanja eksistenčnih urbanih problemov (s posledicami v nadaljnjem pose(i)ljevanju podeželja, socialni in strukturni segregaciji znotraj mesta ipd.) morajo za racionalno izrabo prostora v prihodnosti dobiti ustrezne mehanizme v administrativni in planerski praksi. Obenem je potrebno raziskati vse zakonske možnosti, ki so ali bodo v najkrajšem času na razpolago, predvsem tistih, ki že vplivajo ali bodo lahko vplivale na prostorsko in planersko stvarnost.

4.3 Revitalizacija okolice

Z zakonom o ustanovitvi občin ter določitvi njihovih območij (UL RS, št. 60/94), so se na območju današnjih petih občin oblikovale mestna občina Ljubljana in zunanje občine Dol, Škofljica, Ig, Velike Lašče, Brezovica, Polhov Gradec-Horjul, Medvode in Vodice.

Vrsta procesov je pripeljala do tega, da danes govorimo o odnosih med mestom in zaledjem drugače kot v preteklosti. Našteli bomo samo nekatere.

Hiter proces urbanizacije, naraščanje števila prebivalcev v mestih in okolici, prevzemanje navad mestnega življenja, kakor tudi drugačni nazori, so pripeljali do situacije, da so se ostre meje med mestom in okoliškimi naselji zbrisale.

V raziskavi Spremljanje in vrednotenje suburbanizacijskih procesov (Ravbar, v: Gulič, 1994) velja posebno opozorilo velikim demografskim spremembam v zadnjih 20 letih na območju Ljubljane ter njenem ožjem in širšem suburbaniziranem območju, ki obsega poleg Ljubljanskega in Skaručenskega polja še Kamniško – Bistriško polje, celotno obrobje Ljubljanskega barja z zahodnim delom grosupeljske kotline ter dele polhograjskega hribovja. Ob popisu prebivalstva leta 1991 je širša ljubljanska regija štela 400.277 prebivalcev, od katerih jih je živelo v Ljubljani in ostalih mestih oziroma občinskih središčih dobre tri četrtine ali 302.242.

V obdobju po letu 1981 ima Ljubljana indeks rasti 4 %, naselja v suburbaniziranem območju pa so med tem časom porasla v povprečju za 13 %, ali kot pravi Ravbar (Gulič, 1994): "Če je bil za šestdeseta leta še značilen predvsem selitveni tok s podeželja v bližino zaposlitvenih središč ob istočasni preobrazbi zaledij industrijskih krajev v izrazita gravitacijska območja dnevne delovne migracije, potem v drugi polovici sedemdesetih let že opažamo zastoj. Selitveni tokovi se postopoma preusmerjajo v obratno smer, tako da v osemdesetih letih opažamo prepletanje migracijskih tokov bodisi iz mestnih središč ali pa še vedno iz podeželja na mestno obrobje."

Do sedaj pravzaprav ni prihajalo do večjih konfliktnih situacij med mestom in suburbanim območjem, kajti mesto je s temi predeli na nekaterih področjih delovalo enotno tako pri načrtovanju javnega potniškega prometa, komunalne infrastrukture in energetske oskrbe, kot tudi pri načrtovanju telekomunikacijskega sistema.

4.4 Vprašanja bodoče pozidave oziroma širitve mesta

Prostor bodoče širitve mesta, če upoštevamo le območje nove ljubljanske mestne občine, bo treba iskati ali na obrobju (v povezavi in s sodelovanjem sosednjih občin)

ali znotraj mesta (na sedanjih prostih površinah). Površine, ki jih je prav tako (ali še zlasti) treba upoštevati, so tiste, ki so sedaj neustrezno ali pomanjkljivo zasedene. Premiki v tej smeri se že dogajajo, npr. urbana rehabilitacija območja opušenih vojašnic ob Topniški cesti, gradnja poslovno-stanovanjskega bloka ob Zeleni poti ipd. Tekočih akcij je še več, npr. izgradnja Barjanske ceste in hkratno omogočanje aktiviranja obsežnih nezasedenih stavbnih površin na Viču, rekonstrukcija stanovanjskega območja Nove Poljane idr.

Skratka, sočasno se bo treba pogajati s sosednjimi občinami o izrabi "roba" mesta, gradnji ali rekonstrukciji komunalnih naprav in napeljav, alokaciji kompatibilnih dejavnosti na stikih in (ali predvsem) "pomestenju" v preteklih desetletjih urbaniziranih (bolje rečeno pozidanih in terciarno ter kvartarno podopremljenih) stanovanjskih in drugih območjih.

4.5 Možne posledice neupoštevanja podjetniškega dejstva

Osnovne značilnosti mesta, če izhajamo iz klasične definicije pojma *civitas*, so: obzidje (ulični sistem, definiran rob, obseg komunalne infrastrukture), zakon (statut, opredeljene upravne pristojnosti) in trg (središče izmenjave, opredeljena gospodarska osnova naselja) (Stanič, 1994, str.4). Zlasti slednje pa je zanimivo za pričujoča razmišljanja. Številčni indikatorji prevladovanja določene dejavnosti in deleža zaposlenih v tej dejavnosti zgovorno pričajo o spremenjenih ali drugačnih osnovah gospodarskega razvoja določenega naselja in pripadajočega prebivalstva. Primerjava ustreznih statističnih podatkov o zaposlenosti in sektorjih gospodarstva, ki delujejo kot atraktorji v Sloveniji in svetu, govori o zasuku iz sekundarnih v terciarne dejavnosti.

Vedenje o tem in spoštovanje tega globalnega dejstva bi moralo vplivati tudi na politiko države (pa tu-

di lokalnih skupnosti) v zvezi z davčno politiko, neposredno pa tudi na fizične razmere, ki jih oblast mora zagotoviti za nemoteno opravljanje tovrstnih dejavnosti. Poglejmo nekaj primerov.

Pričetek gradnje obrtne cone v Trzinu je obeležil začetek nastajanja fenomena post-industrijske družbe, t.i. robno mesto (v izvorniku Edge City), tudi pri nas v pravem pomenu besede. V strokovni literaturi je fenomen opredeljen kot območje proizvodne ali druge obrti, industrijskih dejavnosti, rekreacijskih dejavnosti (kinematografi, diskoteke, zabavišni parki ipd.), praviloma ob mestnih vpadnicah (npr. London-Maidenhead, cesta M40) ali v bližini letališč (npr. Amsterdam-Schipol), z malo ali nič prebivalcev (povzeto po Garreau, 1992).

Praviloma so ta območja zunaj mestnih perimetrov zaradi ustrežnejših lokacijskih danosti, zaradi nezmožnosti mestnih uprav zagotoviti dovolj donosne lokacije bližje mestnim središčem ali zaradi zavestne politične odločitve občin ali regij glede razbremenjevanja ali varovanja historičnih mestnih središč (Amsterdam, Utrecht-Randstad).

Trzin, čeprav 'robno mesto' manjšega merila in obsega, vsekakor sodi v ta pojmovni model naselja. Gre za območje, kjer prevladuje dejavnost proizvodne obrti, so pa močno zastopane tudi različne storitvene dejavnosti. Lokacija obrtne cone je determinirana s potekom osrednje slovenske cestne magistrale v smeri vzhod-zahod, bližino največjega zaposlitvenega in inovacijskega središča v državi (Ljubljana), ugodnimi razmerami na (virtualnem) trgu nepremičnin (beri: nezadostna ali predraga ponudba v Ljubljani, špekulativno izkoriščanje ekstralokacijskih danosti), neatraktivno lokacijo zaradi talnih razmer in (presenečenje!) neposredno bližino občinske meje (dveh bolj ali manj samostojnih samoupravnih političnih entitet zelo različnih gospodarskih moči, nekdanjih občin Ljubljana Bežigrad in Domžale).

V tem okviru je izrednega pomena razumevanje odločitve vodstva nekdanjega podjetja Javna skladišča v Ljubljani, ko so ga iz propadajočega strateškega mastodonta na robu mesta spremenili v nakupovalno in rekreacijsko središče v središču ljubljanske urbane regije. Uspešnost BTC je tudi odličen primer čutenja utripa časa in ponujanja proizvoda, ki kratkoročno omogoča sobivanje velikega števila dejavnosti. Njihov obstoj ne bi bil mogoč, če tovrstna iniciativa ne bi bila izpeljana, tj. stroški oddaje prodajnih prostorov so sorazmerni pričakovanim donosom posameznih investitorjev. Skratka, pri BTC-ju je šlo za programsko rekonstrukcijo zgodovinsko zastarelega strateškega objekta javnega pomena. Območje rekonstrukcije je prometno lahko dostopno in upravljaavec območja lahko zagotovi zadostno število parkirnih mest. Pri programski prenovi so bile v območje vnese ne komercialne dejavnosti s poudarkom na prodaji na drobno, rekreacijski ponudbi (pokrita igrišča za tenis, squash ipd., diskoteka), prodaji živil (pokrita tržnica) in ohranitvi določenega števila skladiščnih objektov. Po podatkih podjetja BTC dnevna frekvenca uporabnikov narašča!

V Veliki Britaniji se preнове nekdanjih strateških kompleksov lotevajo drugače. Februarja 1996, na primer, so za kakovostno prenovno nekdanjih vojaških skladišč Royal Woolwich Arsenal (Oxford) in Royal Gunpowder Mills (Waltham Abbey), ki sta po morfološki zgradbi in teritorialnih značilnostih primerljivi z našimi 'Javnimi skladišči', organizirali posvetovalno konferenco. Tema pogovorov so bile fizične razsežnosti prenove (precej teh objektov je tudi spomeniško zavarovanih) in programske razsežnosti prenove. Praviloma opustitev originalnih dejavnosti na teh lokacijah pomeni (ob nenadzorovanem umeščanju lokacij neprimernih ali manj primernih dejavnosti oziroma namješčanju dejavnosti, ki bi glede na svoj program lahko bile umeščene tudi drugje v najbližjem me-

stu), da lahko sprožijo praznjenje ali siromašenje lokacij v središču najbližjega mesta.

V zgodnjih 80-ih letih se je klasično industrijsko mesto Glasgow na Škotskem (ladjedelnštvo, metalurgija) spopadlo z naraščajočo globalno krizo izgube dela in trgov. Ustanovljen je bil odbor za prenovu mesta (neke vrste kolektivni mestni 'manager'), ki je pričel z dejavnostno in strukturno prenovu mesta. Prvi projekt odbora se je sicer izkazal kot velika ambientalna napaka (trgovinsko in poslovno središče 'St. Enoch's Centre'), ker so v prvi fazi še tistemu ostanku uličnega terciarnega programa, kar ga je ostalo, onemogočili delovanje. St. Enoch centre je, tako kot ljubljanski BTC, vseboval ogromno število malih lokalov. Vendar je uspeh centra (predvsem posledica pomanjkanja podobnih programov v središču mesta in zaščitenosti notranjosti pred atmosferskimi vplivi – klimatski pogoji Glasgowa so praviloma za človeka neprijetni, veliko dežja, malo sonca) povzročil nastanek velikega števila lokalov v bližini oziroma je neustavljivo pospešil programsko revitalizacijo središča mesta. Dejstvo, da je sam objekt centra arhitekturno nestimulativen, programskega uspeha ne more zanikati (steklena, industrijska arhitektura z neinventivnim detajliranjem ali uporabo materialov). Dejstvo pa je tudi, da je bil naslednji podoben objekt (vendar tokrat precej manjši center – Princess Street), zgrajen pod pokroviteljstvom valedžanskega princa v prenovljeni historični stavbi ob glavni mestni promenadi z izjemnim občutkom za ambient. Vsekakor Ljubljana ni Glasgow in gravitacijsko zaledje Ljubljane je bistveno manjše oziroma (vsaj upam) središča Ljubljane zaradi takih ali drugačnih komercialnih interesov zaenkrat še ne bomo podirali.

Problemi so torej drugje. Najprej v nezadostni ponudbi malih lokalov za lokalno oskrbo, potem v racionalni razmestitvi lokalov znotraj celotnega zazidanega območja oziroma na dosegljivih razdaljah

večine prebivalcev. Vprašanje, zakaj je trgovinsko središče Ledina le delno zasedeno in zakaj je tam več kot petnajst gostinskih lokalov in le dva z živili, ponuja zopet drugačen odgovor. Načrti razvoja mesta Ljubljane so bili znani že med potekom obnove nekdanje tovarne KTL (sedanji center Ledina). Obsežno zapolnjevanje mestnega predela s stanovanjskimi programi bi narekovalo umestitev večjega števila programov, ki so naravnani na potrebe prebivalcev (npr. živila, tekstil in tekstilni izdelki, različne storitve in usluge), oziroma dejavnosti, katerih donosnost bi se pokazala na daljše razdobje. Uspeh trgovinskega središča v Kosezah po drugi strani izkazuje ravno nasprotno. Čeprav obsežen del eksistenčnih potreb prebivalstva tega območja komplementarno pokriva starejše trgovinsko središče Emone, je v novem središču število gostinskih lokalov omejeno, večina lokalov pa naravnana na dnevne in tedenske potrebe gravitacijskega zaledja (naselja Koseze in zahodnega dela soseske ŠS6).

Za razliko od Ljubljane, ki je večino kapitalskega tveganja pri programski prenovi posameznih območij v mestu prepustila investitorjem (tudi zaradi denacionalizacijskih postopkov in prazne mestne blagajne), so evropska mesta, ki jih obravnavajo kot "uspešna", taka spreminjanja začejala sama. Številčne kazalce posameznih značilnosti mest ali regij je v primerjavah z Ljubljano vsekakor treba jemati z zadržkom zaradi razlik v velikosti in številu prebivalstva ter značilnosti naselbinskega sistema, vendar je mogoče najti tudi podobnosti.

5. Zaključek

Razmišljanja o dobičku in urbanističnem oblikovanju so poskus opredelitve vloge urbanistične dejavnosti v propulzivni družbi in pripadajoči vlogi posameznega akterja v njej. Razmišljanja o prostoru pa so poskus opredelitve mehkih, nematerialnih tkiv, ki mesta

vežejo v med seboj prepoznavne celote. Oboje je pomembno, slednje določa smeri ali žarišča podjetnosti – kaj želimo doseči -, prvo pa pomaga dvomljivce prepričati v metode doseganja ciljev razvoja, gradnje in oblikovanja. Kakovost urbanega okolja in urbanističnega oblikovanja je tako danes posledica profesionalnih znanj, uporabljenih brez predsodkov in ideološke, časovno determinirane navlake, ki ob tem spreminja stvarnost iz stvarnosti same.

Da planiranje v sodobnem svetu le ni neko inercialno nadaljevanje v industrijski družbi zapovedanih norm kvantitativne rasti ter ob soočenju z lokalnimi interpretacijami globalnih vrednostnih nasprotij, se v zahodnih demokracijah pojavlja ideja o prekvalifikaciji planiranja iz predvsem tehnične discipline v kombinirano tehnološko-družbeno-ekonomsko. Skratka, planiranje v zanki civilizacijske perpetuacije ni več usmerjeno iz tehnološke podstati družbe v družbene odnose, ki jih tehnologija omogoča (v tem prispevku so mišljene predvsem zgradbe in združbe zgradb), temveč ravno obratno (tudi Healey, 1992).

Glede urbanističnega oblikovanja in arhitekture, kot dejavnosti končne materializacije v prostoru, gre za oblikovanje stičnih prostorov različnih arhitektur, praviloma različnih avtorjev in praviloma zgrajenih v različnih časovnih obdobjih, za različne skupine in posameznike (sedanje in prihodnje). Arhitekturna razlaga pravi, da je urbanistično oblikovanje le "velika arhitektura", vendar problem ni tako preprost. Ravno zaradi narave urbanističnega oblikovanja, ki nujno vsebuje veliko število statičnih (stavbe, prometnice, javni prostori ipd.) in dinamičnih akterjev (človek, kapital), je modus delovanja pogajalski in ne več avtorski. Čeprav je oblikovanje – sama kreacija – sestavni del dejavnosti, le-ta lahko deluje le ob spoštovanju socialnih, ekonomskih in političnih procesov urbanega razvoja, pomemben del pa je tudi zaveza-

nost k sodelovanju s prebivalci – neposrednimi uporabniki, torej skupnostjo, ki jo sprememba prostora zadeva.

V veljavnih predpisih s področja urejanja prostora v Sloveniji je strokovna (tehnična) legitimizacija posegov zagotovljena z predhodnimi pogoji in pozneje soglasji na dopolnjene osnutke. Širša javna legitimizacija poteka v postopkih javnih razgrnitev in javnih razprav, ki sledijo izdelanim osnutkom posameznih dokumentov. In končno, politična legitimizacija planerskih namer poteka skozi sprejemanje teh dokumentov od izvoljenih predstavnikov skupnosti (v občinskih svetih, nekoč občinskih skupščinah) v pristojnih telesih reprezentativne demokracije. Planiranje in urbanizem sta tudi politično dejanje, vendar ne samo to!

Epilog

Med tem so bili razgrnjeni spremljeni in dopolnjeni prostorski ureditveni pogoji za večino primestnih ljubljanskih naselij, ki so znotraj meje Mestne občine Ljubljane. BTC pripravlja načrte za multikino in poslovno stavbo, v kratkem pa bo tam s trgovanjem pričela največja trgovina v tekstilom in tekstilnimi izdelki v Sloveniji. Graditelji vneta vabijo voljne kupce v povsod rastoče nove drage vrstne in drugačne stanovanjske enote. Nove Poljane bodo ravnokar pokukale iz zemlje. Tampon Barjanske ceste se že poseda. Prešernov trg pa uporablja nov gostinski koncesionar.

O beli knjigi pa drugič.

Ivan Stanič, dipl. inž. arh., Urbanistični inštitut RS

Viri in literatura

Baudrillard, J.: The Illusion of the End, Polity Press, Cambridge 1994.

Bentley, I.: Profit and Place, Research Note 29, Joint Centre for Urban Design, Oxford Brookes University, Oxford 1991.

Bentley, I.: What Kind of Art is Urban Design? Urban Design Studies, Vol. 1, 1995, str. 5-11.

Cadman, D. in Topping, R.: Property Development, E & FN Spon, London 1995.

Coach, C.: Urban Renewal – Theory and Practice, Macmillan, Houndmills 1990.

Dimitrovska, Andrews, K.: Urbanistična regulativa za potrebe mestnega načrta, UI RS, Ljubljana 1994.

Garreau, J.: Edge City – Life on the new frontier, 1992.

Gemeinsame Landesplanung Berlin-Brandenburg, Ministerium für Umwelt, Naturschutz und Raumordnung in Senatsverwaltung für Stadtentwicklung, Umweltschutz und Technologie, Berlin, Potsdam 1998

Global City Regions – Their evolution and management, Lincoln Institute of Land Policy, 1995 Cambridge Conference, Cambridge.

Gulič, A. et al.: Kvaliteta življenja in kvaliteta bivalnega okolja Ljubljane, Urbanistični Inštitut RS, Inštitut za Geografijo, Ljubljana 1994.

Harvey, David: The Condition of Post-modernity, Blackwell, Oxford 1992.

Harding, A. et al.: European Cities Towards 2000 – Profiles, policies and prospects, Manchester University Press, Manchester 1994.

Hayward, R. in McGlynn, S. et al.: Making Better Places, Urban Design Now, Butterworth Architecture, Oxford 1993.

Healey, P.: Planning Through Debate – The communicative turn in planning theory, Town Planning Review, Št. 63 (2), 1992, str. 143-162.

Healey, P. in Williams, R.: European Urban Planning Systems – Diversity and Convergence, International Perspectives in Urban Studies, Vol. 2, Jessica Kingsley Publishers, London 1994, str. 87-107.

Krieger, Alex in Lennertz, William: Towns and Town-making Principles, Rizzoli, New York 1991.

Out-of-town shopping centres and trading estates – competition or partners for inner-city provision of facilities and services, konferenčno gradivo, Oddelek za urbanizem, Mestna občina Ljubljana in European Academy of the Urban Environment, Berlin, Ljubljana 1998.

Rus, A., Stanič, I.: Členitev mesta Ljubljana, 1. in 2. faza, UI RS, Ljubljana 1993 (1994).

Rus, A., Stanič, I.: Storitvene dejavnosti in regionalni razvoj – primer Ljubljane in ljubljanske urbane regije, IB revija, št. 7, letnik XXX, Zavod RS za makroekonomske analize in razvoj, 1996, str. 11-17.

Rus, A.: Členitev mesta Ljubljana, 3. faza, Inštitut za geografijo, Ljubljana 1997.

Robinson, F in Shaw, K.: Urban regeneration and community involvement, Local Economy, Longman Group, Essex 1991.

Urbana oprema, razstavno gradivo, Oddelek za javne gospodarske službe in promet, Mestna občina Ljubljana, 1998

Vital and Viable Town Centres: Meeting the Challenge, Department of Environment, HMSO, London 1994.

Andrej POGAČNIK

Indija 50 let kasneje (Podobe iz Indije ob obletnici neodvisnosti)

Povprečni Evropejec kljub informacijskim avtocestam nima prave predstave, kakšna je danes Indija. Nekaj ve o indijskem vesoljskem programu in atomski bombi. O tem, da pridelajo dovolj hrane za lastne potrebe. Slika, ki se ponuja na kraju samem, pa je drugačna. Ob mojem tretjem obisku te države sem spoznal vsestransko nazadovanje kot posledico popolne prenaseljenosti. Ta povzroča siromašenje ekosistemov, katastrofalno onesnaženost okolja, širjenje bolezni in nepismenosti ter izjemno nizko ceno delovne sile.

Število prebivalcev Indije se približuje milijardi in je po številu drugo za Kitajsko. Polovica vsega

prebivalstva bo že v naslednjih desetih letih živela v mestih, od tega velik del v velemestih z nekaj 10 milijoni prebivalcev. Ekspontencialna rast prebivalstva je povzročila ponovno poselitev mest. Ta »reurbanizacija« pa je povsem drugačna, kot v Evropi in ZDA. V oblikah »druge« poselitve indijskih mest urbanist lahko preučuje primarne oblike prednomadske (»lovske«), nomadske in začetnih faz »neolitske« poselitve. Seveda s to razliko, da se le-ta dogaja znotraj lupine velemesta. Podoba indijskega mesta nam kaže grozljivo sliko, kaj bi se zgodilo v mestih Evrope, ZDA, Kanade ali Avstralije v primeru sproščenega priseljevanja iz tretjega sveta.

Tradicionalno, tisočletja staro indijsko mesto ni imelo posebno visoke urbane kulture. Razen razkošne palače – trdnjave vladarja, templjev ali mošej, je bila to premešana množica revnih hišic in ozkih uličic znotraj obzidja. Islam je v urbanizem prinesel nekaj več reda in komunalnega napredka. V času mogulov je bil zgrajen novi Jaipur na mreži širokih ulic in z glavno »paradno« avenijo sredi mesta. Zgradili in nato zapustili so povsem novo prestolnico Fatehpur Sikri. Toda že takrat je obstajal neznanski razkorak med razkošjem vladarskih palač in revščino plebsa.

Novi duh so v do takrat srednjeveško tradicijo hindujskih ali islamskih mest Indije prinesli Angleži z viktorijskim kolonialnim urbanizmom Bombaya, Kalkutte in Novega Delhija. Kolonialni urbanizem je bil kakovosten, impresiven, funkcionalen in učinkovit. »Deloval« je enako dobro v raznih kulturnih, geografskih in klimatskih okoljih, o čemer pričajo Ottawa, Philadelphia, Pretoria, Bombay in kasneje tudi Canberra. Ta, za tedanje čase »mednarodni slog«, je v nerazvita okolja brez urbane tradicije prinašal meščanski slog življenja, kulturo in nobleso. Hkrati je impresioniral podjarmljene množice preprostih domorodcev. Medtem ko je mesto Bombay postalo gospodarsko vozlišče, »indijski Sanghaj«, je Novi